

UTICAJ EFEKTA JAVNIH POLITIKA NA PERFORMANSE TURIZMA PRI PROMJENE STOPE EKONOMSKOG RASTA

Branislava Narančić Joveljić¹

Apstrakt:

U ovom radu je fokus stavljen na efekte javne politike kao bitan faktor za razvoj performansi turizma u zemljama. Kako bi se istražio ovaj odnos korištena je regresijska analiza gdje je vršena moderacija. Kao moderatoj je uzeto bruto društveni proizvod po glavi stanovniku. Sve je ovo je posmatrano na performanse turizma koji se mjerio pomoću Rezultati su pokazali da promjena stope bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika značajnu utiču na tri performanse turizma i to: obim učešća turizma u stvaranju bruto društvenog proizvoda, broj dolazaka turista u zemlju i ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju, dok ne postoji značajan statistički uticaj na učešće primitaka iz turističkih dolazaka u zemlju. Na osnovu toga se može zaključiti da je javna politika značajan faktor koji utiče na razvoj turizma. Zbog toga država se mora značajnije uključiti u turizam kako bi se poboljšale performanse turizma u toj zemlji.

Gljučne riječi: turizam, javna potika, ekonomski rast.

Uvod

Turizam ima važnu ulogu u društveno-ekonomskom razvoju zemalja. On doprinosi kulturnoj razmjeni i unapređivanju međunarodnih odnosa. Razvoj turizma jedne zemlje blisko je povezan sa različitim faktorima. Različiti ekonomski uslovi u pogledu različitih stopa ekonomskog rasta mogu imati posljedice na sektor turizma, te koje su uloge države putem javnih politika, što je problematika ovog istraživanja. Stoga je poznavanje efekata kretanja ekonomskog rasta u pozitivnom ili negativnom pravcu veoma bitno za donošenje kvalitetnih politika sa ciljem podsticanja sektora turizma.

Turizam je jedna od najbrže rastućih industrija u svijetu (Breslauer i Gregorić, 2015) i važan izvor međunarodne razmjene i zapošljavanja za mnoge zemlje u razvoju (Kirylov, et al., 2020). Zbog toga Ujedinjene nacije posmatraju turizam kao jedan od ključnih elemenata u okviru Agende za održivi razvoj i novih ciljeva održivog razvoja. Turizam jeste jedan od bitnih faktora efektivnosti, privrednog rasta i razvoja, te predstavlja najveće prirodno i društveno dobro samo po sebi u svim zemljama Zapadnog Balkana (Lutovac i Lutovac, 2009). Vrijednosti koje razvoj turizma donosi lokalnoj sredini imaju budžetske

¹ Branislava Narančić Joveljić, Dr, Direkcija za finansije Brčko distrikta BiH, 76100 Brčko, Tel: +387 65 685 240, E-mail: branislava.narancic@gmail.com

implikacije, odnosno njegova povećanja u lokalnim zajednicama ili na drugim nivoima u kojima je zastupljena turistička djelatnost. Povećanjem budžeta otvara se mogućnost za razvoj koji omogućava potencijalno otvaranje novih radnih mjesta, ali može dovesti i do interesovanja novih investitora. Država ima ulogu da putem javnih politika usmjerava ulaganje u turizam i tako doprinosi razvoju te zajednice. Pozitivan uticaj razvoja može se identifikovati ako se primjeti povećanje kvaliteta života kod stanovništva u nekoj zajednici. Do ovog odnosa može se doći ako postoji interakcija turista koji dolaze i lokalnog stanovništva koje ih dočekuje.

Cilj ovoga papira je da se istraži na koji način javne politike utiče na razvoj turizma u odnosu na primjenu različitih stopa ekonomskog rasta. Na osnovu ova cilja postavlja se i istraživačko pitanje koji glasi: Kako stope ekonomskog rasta utiču na odnos javnih politika i turističkih performansi. S davanjem odgovora na ovo pitanje doći će se do nove naučne spoznaje o ovom problemu. Kako bi se ovo ispitalo analizirati će se uticaj ekonomskih fluktuacija i različitih stopa ekonomskog rasta u odnosu na javne politike i indikatore turističkih performansi.

Teorijski okvir istraživanja

Da bi se moglo doći do razvoja turizma, prvobitno je potrebno dostići visok ili bar opšti stepen razvijenosti određene sredine na čijoj bi se teritoriji odvijala turistička aktivnost. Neophodno je da sektor privređivanja koji ima primarni karakter razvija proizvodnju za zadovoljenje potreba potencijalnih turista, kao i onih koji žive u toj lokalnoj zajednici. Ako bi se značajno odstupalo od ovog koncepta, dolazilo bi do odliva novčanih sredstava iz zemlje u kojoj se odvija turistička djelatnost. Država nastupa na način da usmjerava razvoj turističkih potencijala i turizma u cjelini, podstičući institucionalno okruženje kao i način donošenja javnih politika koje se odnose na turističku djelatnost te provođenje tih politika. U skladu sa određenim ekonomskim efektima koje je turizam u mogućnosti da generiše razvoj turizma nikako se ne smije prepustiti neidentifikovanim silama, koje se pojavljuju na tržištu, nego je tu neophodna moglo bi se reći i ključna intervencija države.

Sam pojam razvoja turizma sačinjen je od određenih ciljeva ka kojim treba nedvosmisleno težiti, te isti u krajnjoj mjeri je određen opštim razvojnim ciljevima određene zemlje. Smjer razvoja turizma kojim se želi dostići određeni pravac u skladu je sa pretpostavkom odabira odgovarajućih strateških orijentacija koje imaju dugoročan karakter. Pri tome je neophodno pratiti određene trendove, kao i savremene promjene u okviru tržišta koje se odnosi na turizam. Takođe neophodno je da i država ima konstantna nastojanja pružanja adekvatne statističke materije kojom bi se mogla pratiti turistička kretanja i njihov učinak. Konkretni preduslovi za ekonomski rast i uopšteni razvoj skoro svake države su konkretna pozicioniranja na različitim tržištima u svijetu, kao i participacija u međunarodnim tokovima robe, kapitala kao i određenih usluga.

Neophodno je da one države koje imaju za cilj da intenzivno rade na razvoju sektora turizma, uzimaju u obzir i razmatraju uticaje koje donosi ukupna

globalizacija, kao i generalni trendovi u turizmu da bi pri tome obezbijedile svoju turističku perspektivu i istu uklapale u međunarodne turističke tokove. Neizostavno je da država direktno ili indirektno utiče na određena poslovanja u privredi, kao i sam rast privrede, a samim tim na rast i razvoj turizma. Ponekad različite interpretacije ističu da je turizam jedna grana privrede, ili jedna privredna djelatnost, ali to nikako nije moguće posmatrati drugačije već kao skup različitih djelatnosti. Država određenim djelovanjima ima mogućnost usmjeravanja razvoja turizma u pravcima koji se žele odrediti. Uloga je države definisati institucionalni okvir i uslove u kojima će se turizam razvijati, ali isto tako i provoditi aktivnu turističku politiku. Kotler i Keler (2006) definišu turističku politiku kao aktivnost države u zemljama u kojima je zastupljena turistička djelatnost, te održavanja optimalnog turističkog razvoja i dugoročne profitabilnosti turističkog sektora. Generalna ekonomska politika neke konkretne zemlje kao segment najčešće sadrži i turističku politiku i na taj način određuju se ciljevi i pravci razvoja konkretnih turističkih djelatnosti, kao i turizmu srodnih djelatnosti.

Razvojnu politiku turizma skoro da nije moguće adekvatno kreirati, a da pri tome nisu postavljeni konkretni ciljevi. Konkretni ciljevi trebaju imati povezanost sa ciljevima ukupnog nacionalnog razvoja. Kod definisanja ciljeva, kako u drugim slučajevima, tako i u ovom, treba imati realan pristup, a pri tome imati u vidu mogućnost ostvarivanja istih. Pri tome neophodno je u obzir uzeti činjenicu da razvoj turizma ima konkretan uticaj na privredni, a onda i na društveni razvoj određene države. Država bi trebala imati ulogu stvaranja adekvatnog podsticajnog okruženja definisanjem kvalitetnog zakonskog okvira, a da pri tome neizostavno radi na razvoju kako saobraćajne, tako i infrastrukture uopšte. Bartoluci (2013) smatra da generalno gledano, opšte mjere se odnese na cjelokupnu privrednu aktivnost, pa i na sam turizam, dok bi u ovom slučaju posebne mjere mogle imati klasifikaciju kao zakonskih, ekonomskih, planskih i administrativnih.

Država ima ulogu da uspostavi na osnovu preporuka struke, zakonski okvir kojim bi se definisala jasna pravila djelovanja, funkcionisanja kao i postupanje učesnika unutar turističkog tržišta. Uz zakonske mjere, neizostavne su i ekonomske mjere putem kojih bi država imala širok spektar mogućnosti da podstiče razvoj turističke djelatnosti. Takođe bilo bi poželjno izbjegavati česte i nagle promjene u fiskalnoj politici, a koje se odnose na poreske olakšice u turističkoj djelatnosti, jer one mogu predstavljati konkretan problem u datom trenutku pojedinim učesnicima na turističkom tržištu, sa aspekta prilagođavanja okolnostima i uslovima poslovanja kojima bi se nenadano našli.

Metodologija istraživanja

U ovom istraživanju korišten je model moderacije. Korištenjem ovoga modela se analizira efekat javni politika koja predstavljaju nezavisnu varijablu (X) na turističke performanse koji predstavljaju zavisnu varijablu (Y) u različitim uslovima ekonomskog rasta koji predstavljaju varijablu moderator (M). Navedeni model može se predstaviti statistički jednačinom koja slijedi:

$$Y = a + b_1X + b_2M + b_3(X * M) + \varepsilon$$

U tom smislu analiziran je uticaj javnih politika kao faktora za unapređenje turizma, i njegov uticaj na različite dimenzije turističkih performansi. Performanse turizma i su posmatrane kroz sljedeće pokazatelje:

- Obim učešća turizma u stvaranju bruto društvenog proizvoda,
- Broj dolazaka turista u zemlju,
- Učešće primitaka iz turističkih dolazaka u zemlju,
- Ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju.

Na osnovu ovako definisanog modela utvrđena je glavna hipoteza ovoga rada koja glasi: H_0 - *Efekat javnih politika značajnu utiče na turističke performanse pri promjenama stope ekonomskog rasta*

Na osnovu ove hipoteze i postavljenih dimenzija za performanse turizma postavljaju se sljedeće pomoćne hipoteze i to:

- H_1 - Efekat javnih politika značajno utiče na obim učešća turizma u stvaranju bruto društvenog proizvoda pri promjenama stope ekonomskog rasta.
- H_2 - Efekat javnih politika značajno utiče na broj dolazaka turista u zemlju pri promjenama stope ekonomskog rasta
- H_3 - Efekat javnih politika značajnu utiče na učešće primitaka iz turističkih dolazaka u zemlju pri promjenama stope ekonomskog rasta.
- H_4 - Efekat javnih politika značajno utiče na ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju pri promjenama stope ekonomskog rasta.

Kao moderator postavljen je ekonomski rast, izražen kroz rast društvenog bruto proizvoda po glavi stanovnika (GDPpc). Praćenjem kretanja rasta društvenog bruto proizvoda po glavi stanovnika na osnovu podataka Svjetske banke u periodu od 2000. do 2016. na bazi uzorka od 215 zemalja, utvrđuje se da li kretanje ovog parametra (moderatora) utiče na promjenu efekata nezavisne na zavisne varijable.

Empirijsko istraživanje bazirano je na prikupljenim podacima iz statističke baze Svjetskog ekonomskog foruma (World Economic Forum) i Svjetske banke (World Bank). Empirijsko istraživanje se odnosi na vremenski okvir od 2000. do 2016. godine. Ukupna istraživačka populacija obuhvata sve zemlje u bazama podataka iz koje preuzete vrijednosti za pojedine indikatore. Početni uzorak iznosi $N=215$ zemalja, sa mogućim brojem od ukupnih opservacija koji iznosi $Nt=3655$ za navedeni period istraživanja.

Predloženi model moderacije analizira uticaj treće (moderator) varijable na posredovani odnos između X i Y (Preacher i dr. 2007). U procjeni indirektnih efekata moderatora korištena je tzv. bootstaping metodu koja se predlaže kako bi se generisali intervali pouzdanosti (Bollen i Stine, 1990; MacKinnon, i sar., 2004; Preacher i Hayes, 2004; Shrout i Bolger, 2002). Bootstrapping promovisan je kao vrlo korisna strategija ponovnog uzorkovanja koja ne zahtijeva nikakve pretpostavke o obliku distribucije uzorkovanja (Edwards i Lambert, 2007; Preacher, i sar., 2007).

Primijenjena statistička analiza su omogućile valjano testiranje hipoteza na osnovu postavljenih modela istraživanja. Kako bismo obezbijedili valjanost istraživanja koristili smo indikatore iz izvora koji najbolje oslikavaju istraživačke varijable. S obzirom da smo koristili pouzdane podatke iz izvora podataka, primjenom statističkih metoda smo dobili rezultate kojim se na valjan način utvrđuje veza između pojedinih varijabli.

Rezultati istraživanja

U ovom dijelu istraživanja će se ispitati postavljene hipoteze istraživanja. Najprije će se istražiti prva pomoćna hipoteza.

Rezultat analize glasi $F(3,115) = 8,11$, $p < 0,05$, $R^2 = 0,10$. U okviru modela smo utvrdili da je varijabla PEC statistički značajna sa rezultatom $b = 2,54$, $t(115) = 4.69$, $p < 0,05$. Ostale dvije varijable nemaju statistički značaj pri čemu rezultat za varijablu GDPpcg glasi $b = -0,01$, $t(115) = -0,06$, $p = 0,95$, dok je za interakciju rezultat $b = -0,08$, $t(115) = -0,25$, $p = 0,80$. U skladu sa navedenom analizom i dobijenim rezultatima možemo postaviti jednačinu opšteg modela koja glasi: $Y = \text{constant} + 2.54(\text{PEC})$

Tabela 1. Uticaj javnih politika na obim učešća turizma u stvaranju bruto društvenog proizvoda

GDPpcg	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
-8,768	3,256	2,886	1,128	,262	-2,460	8,971
-8,071	3,198	2,664	1,201	,232	-2,078	8,474
-7,374	3,141	2,442	1,286	,201	-1,696	7,979
-6,677	3,084	2,222	1,388	,168	-1,317	7,486
-5,979	3,027	2,003	1,511	,133	-,941	6,995
-5,282	2,970	1,786	1,663	,099	-,568	6,508
-4,585	2,913	1,572	1,853	,066	-,201	6,026
-3,888	2,881	1,455	1,981	,050	,000	5,762
-3,191	2,856	1,361	2,098	,038	,159	5,553
-2,494	2,799	1,157	2,418	,017	,506	5,091
-1,797	2,742	,963	2,847	,005	,834	4,649
-1,689	2,684	,786	3,416	,001	1,128	4,241
-1,099	2,627	,641	4,099	,000	1,358	3,897
-,402	2,570	,554	4,643	,000	1,474	3,667
,295	2,513	,552	4,553	,000	1,420	3,607
,992	2,456	,637	3,857	,000	1,195	3,717
1,689	2,399	,780	3,074	,003	,853	3,944
2,386	2,342	,956	2,449	,016	,447	4,236
3,083	2,285	1,150	1,986	,049	,006	4,563
3,780	2,284	1,153	1,981	,050	,000	4,568
3,907	2,228	1,354	1,645	,103	-,455	4,910
4,478	2,170	1,564	1,387	,168	-,928	5,269
5,175	2,113	1,779	1,188	,237	-1,410	5,637

Analizirajući uslovne efekte nezavisne na zavisnu varijablu, utvrdili smo da postoji statistički značajan efekat na sva tri nivoa vrijednosti moderatora. Pri i ispodprosječnim vrijednostima moderatora rezultat je $b = 2,72$, $t(115) = 3,03$, p

$< 0,05$. Za prosječne vrijednosti moderatora koje se odnose na nivo ekonomskog rasta od 2,34% rezultat glasi $b = 2,54$, $t(115) = 4,69$, $p < 0,05$. Za iznadprosječne vrijednosti moderatora rezultat je $b = 2,35$, $t(115) = 2,55$, $p < 0,05$.

Statistički značajan efekat nezavisne na zavisnu varijablu smo utvrdili u okviru intervala $b = |2,88 - 2,28|$, $t(115) = 1,98$, $p = 0,05$. Rezultat govori da u okviru ekonomskog rasta od -1.86% i 5.43% javne politike u turizmu doprinose povećanju učešća turizma u stvaranju bruto društvenog proizvoda, s tim što se povećanjem ekonomskog rasta u okviru datog intervala, smanjuje intenzitet pozitivnog efekta. Rezultat: **hipoteza potvrđena**.

Kod druge pomoćne hipoteze kao nezavisna varijabla je postavljena javne politike, kao zavisna varijabla broj dolazaka turista u zemlju, a kao medijana korišten je rast društvenog bruto proizvoda po glavi stanovnika.

U sklopu $Nt = 114$ opservacija dobili smo rezultat opšteg modela koji glasi $F(3,110) = 3,93$, $p < 0,05$, $R^2 = 0,04$. Dakle možemo zaključiti da je model statistički značajan.

Tabela 2. Uticaj javnih politika na broj dolazaka turista u zemlju

GDPpcg	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
-8,807	28433517	10210239	2,785	,006	8199185,9	48667847
-8,110	26700723	9509821,2	2,808	,006	7854459,3	45546987
-7,413	24967930	8814006,3	2,833	,005	7500610,2	42435250
-6,716	23235137	8123977,5	2,860	,005	7135294,4	39334979
-6,019	21502344	7441344,6	2,890	,005	6755321,5	36249366
-5,322	19769550	6768345,8	2,921	,004	6356256,2	33182845
-4,625	18036757	6108166,3	2,953	,004	5931785,8	30141729
-3,928	16303964	5465453,6	2,983	,004	5472700,4	27135228
-3,230	14571171	4847160,6	3,006	,003	4965220,7	24177121
-2,533	12838378	4263923,7	3,011	,003	4388268,0	21288487
-1,836	11105584	3732213,9	2,976	,004	3709200,4	18501968
-1,139	9372791,1	3277208,0	2,860	,005	2878123,6	15867459
-,442	7639997,9	2934801,5	2,603	,011	1823900,8	13456095
,255	5907204,6	2747421,2	2,150	,034	462451,89	11351957
,457	5404919,4	2727321,3	1,982	,050	,000	10809839
,952	4174411,4	2746977,1	1,520	,131	-1269461	9618284,0
1,650	2441618,2	2933553,9	,832	,407	-3372007	8255242,9
2,347	708824,96	3275345,9	,216	,829	-5782152	7199802,1
3,044	-1023968	3729924,7	-,275	,784	-8415815	6367879,0
3,741	-2756761	4261347,5	-,647	,519	-11201766	5688242,6
4,438	-4489555	4844390,8	-,927	,356	-14090016	5110906,3
5,135	-6222348	5462550,5	-1,139	,257	-17047858	4603162,5
-8,807	28433517	10210239	2,785	,006	8199185,9	48667847

Unutar modela varijabla GDPpcg nije statistički značajna za predviđanje promjena vrijednosti zavisne varijable pri čemu je rezultat $b = -568766$, $t(110) = -0,86$, $p = 0,39$. Statistički značajan efekat imaju varijabla PEC sa rezultatom $b = 6541780$, $t(110) = 2,34$, $p < 0,05$, kao i varijabla koja se odnosi na interakciju

gdje je rezultat $b = -2485586$, $t(110) = -2,38$, $p < 0,05$. Na osnovu datih rezultata, postavimo jednačinu modela koja glasi: $Y = \text{constant} + 6541780(\text{PEC}) - 2485586 (\text{GDPpcg} * \text{PEC})$

Statistički značajan efekat nezavisne na zavisnu varijablu javlja se kod ispodprosječnih vrijednosti moderatora sa rezultatom $b = 12164823$, $t(110) = 3,00$, $p < 0,05$, kao i za prosječne vrijednosti moderatora gdje je utvrđen rezultat $b = 6541780$, $t(110) = 2,34$, $p < 0,05$. Za iznadprosječne vrijednosti moderatora statistički značajan efekat izostaje imajući u vidu da je rezultat $b = 915137$, $t(110) = 0,28$, $p = 0,78$

Analizirajući detaljnije uticaj nezavisne na zavisnu varijablu, utvrdili smo da postoje statistički značajan efekat za sve vrijednosti ekonomskog rasta ispod 2,8%, odnosno za vrijednosti ispod $b = 5404919$, $t(110) = 1,98$, $p = 0,05$. Dakle, povećanjem ekonomskog rasta do nivoa od 2,8% na statistički značajan način javne politike u turizmu doprinose povećanju broja dolazaka turista u zemlju. Rezultat: hipoteza potvrđena.

Na osnovu $Nt = 104$ opservacije smo utvrdili da model nije statistički značajan za predviđanje promjena zavisne varijable. Pri tome smo dobili rezultat koji glasi $F(3,100) = 2,17$, $p = 0,10$, $R^2 = 0,02$, takođe izostaje statistički značajan efekat uticaja bilo kojeg od pojedinačnih varijabli unutar modela. Pri tome vrijednost za GDPpcg glasi $b = 0,11$, $t(100) = 0,17$, $p = 0,86$. Za varijablu PEC rezultat glasi $b = 1,93$, $t(100) = 0,60$, $p = 0,55$. Takođe i interakcija prethodne dvije varijable nema statistički značajan efekat s obzirom na rezultat $b = -1,72$, $t(100) = -1,42$, $p = 0,16$. Imajući u vidu rezultate analize, nećemo postavljati jednačinu opšteg modela.

Analizirajući detaljnije efekte nezavisne na zavisnu varijablu utvrdili smo da statistički efekat izostaje pri bilo kojoj vrijednosti moderatora pri i ispodprosječnim vrijednostima ekonomskog rasta rezultat je $b = 5,80$, $t(100) = 1,80$, $p = 0,16$. Za prosječne vrijednosti moderatora rezultat glasi $b = 1,93$, $t(100) = 0,60$, $p = 0,55$. Za iznadprosječne vrijednosti moderatora rezultat je $b = -1,94$, $t(100) = -45$, $p = 0,65$. Rezultat: **hipoteza odbačena**.

Kod istraživanja četvrte hipoteze kao nezavisna varijabla je postavljena javne politike, kao zavisna varijabla ukupni primici iz turističkih dolazaka u zemlju, a kao medijana korišten je rast društvenog bruto proizvoda po glavi stanovnika.

Na osnovu $Nt = 108$ opservacija utvrdili smo rezultat $F(3,104) = 2,93$, $p < 0,05$, $R^2 = 0,03$, iako se modelom može opisati samo 3% promjena vrijednosti zavisne varijable, rezultat pokazuje da je on statistički značajan. Unutar modela nisu statistički značajne dvije varijable i to GDPpcg sa rezultatom $b = 4,2E + 008$, $t(104) = -0,39$, $p = 0,70$, te varijabla PEC sa rezultatom $b = 9,28E + 009$, $t(104) = 1,58$, $p = 0,12$. Međutim, interakcija dvije varijable ima statistički značaj sa rezultatom $b = 4,2E + 009$, $t(104) = -2,36$, $p < 0,05$. S tim u vezi postavljamo jednačinu opšteg modela: $Y = \text{constant} - 4,2E + 008 (\text{GDPpcg} * \text{PEC})$

Statistički značajan efekat nezavisne na zavisnu varijablu postoji samo u slučaju ispodprosječnog ekonomskog rasta, pri čemu je rezultat $b = 1,86E + 010$, $t(104)$

= 2.60, $p < 0,05$. Za prosječne vrijednosti ekonomskog rasta $b = 9,28E + 009$, $t(104) = 1,58$, $p = 0,12$. Dok je za iznad prosječne vrijednosti moderatora rezultat $b = 3479905$, $t(104) = 0,00$, $p = 1,00$

Tabela 3. Uticaj javnih politika na ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju

GDPpcg	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
-8,803	4,61E+010	1,68E+010	2,743	,007	1,28E+010	7,94E+010
-8,120	4,32E+010	1,57E+010	2,758	,007	1,21E+010	7,43E+010
-7,438	4,04E+010	1,46E+010	2,773	,007	1,15E+010	6,92E+010
-6,755	3,75E+010	1,35E+010	2,787	,006	1,08E+010	6,42E+010
-6,072	3,47E+010	1,24E+010	2,799	,006	1,01E+010	5,92E+010
-5,390	3,18E+010	1,13E+010	2,806	,006	9,33E+009	5,43E+010
-4,707	2,90E+010	1,03E+010	2,806	,006	8,49E+009	4,94E+010
-4,024	2,61E+010	9,35E+009	2,792	,006	7,56E+009	4,46E+010
-3,342	2,32E+010	8,44E+009	2,754	,007	6,51E+009	4,00E+010
-2,659	2,04E+010	7,62E+009	2,677	,009	5,29E+009	3,55E+010
-1,976	1,75E+010	6,91E+009	2,539	,013	3,84E+009	3,12E+010
-1,294	1,47E+010	6,35E+009	2,312	,023	2,09E+009	2,73E+010
-,624	1,19E+010	5,99E+009	1,983	,050	,000	2,38E+010
-,611	1,18E+010	5,99E+009	1,975	,051	-45763871	2,37E+010
,072	8,98E+009	5,86E+009	1,532	,128	-2,6E+009	2,06E+010
,754	6,12E+009	5,97E+009	1,025	,308	-5,7E+009	1,80E+010
1,437	3,27E+009	6,32E+009	,517	,606	-9,3E+009	1,58E+010
2,120	416539008	6,87E+009	,061	,952	-1,3E+010	1,40E+010
2,802	-2,4E+009	7,57E+009	-,322	,748	-1,7E+010	1,26E+010
3,485	-5,3E+009	8,39E+009	-,631	,530	-2,2E+010	1,13E+010
4,168	-8,1E+009	9,29E+009	-,876	,383	-2,7E+010	1,03E+010
4,851	-1,1E+010	1,03E+010	-1,072	,286	-3,1E+010	9,35E+009
-8,803	4,61E+010	1,68E+010	2,743	,007	1,28E+010	7,94E+010

Statistički značajan efekat nezavisne na zavisnu varijablu ostvaruje se za sve vrijednosti $b = 1,19E + 010$, $t(104) = 1,98$, $p = 0,05$. Rezultat ukazuje da podsticajne javne politike u turizmu imaju statistički pozitivan efekat na ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju, pri čemu se ovaj pozitivan efekat smanjuje u intervalu ekonomskog rasta do 1,72%. Rezultat: hipoteza potvrđena.

Diskusija

Ako bismo sagledavali uticaj ekonomskih i neekonomskih ciljeva razvoja turizma, odnosno efekte javnih politika kao faktora za unapređenje turizma na turističke performanse, uočavamo da su značajno različiti pri povećanju ekonomskog rasta, pri čemu treba sagledati i efekat na obim učešća turizma u stvaranju bruto društvenog proizvoda. Dulčić i Petrić (2001) podrazumijeva da ukupnost mjera ili instrumenata svjesnog uticaja države u području razvoja turizma. Djelovanje turističke razvojne politike usmjereno je prema razvoju i unapređenju turizma, te podizanju i održavanju njegove konkurentnosti, odnosno na ostvarivanje brojnih ekonomskih i neekonomskih ciljeva turističkog razvoja.

Država bi trebala svojom makroekonomskom politikom stvoriti takvu sredinu koja će maksimalno stimulirati i podsticati sve moguće domaće i inostrane investitore da investiraju svoj kapital u privredu kako bi došlo do profitabilnog i djelotvornog razvoja u sektoru turizma. U turizmu je neophodna aktivna uloga države u vođenju odgovarajuće politike, politike izvoznih podsticaja, kao i fiskalne politike (Fitchett, i sar., 2021). Posljedice neusklađenosti turističke ponude i potražnje, te porast konkurencije na turističkom tržištu su razlozi za formiranje turističke politike. Jedan od instrumenata makroekonomske politike je i politika obrazovanja kojom država utiče na obrazovanje: kako neformalno obrazovanje već zaposlenih i angažovanih u sektoru turizma, tako i u planskoj reprodukciji kadra koji bi u budućnosti učestvovao u turističkoj industriji.

Efekti javnih politika kao faktora za unapređenje turizma na turističke performanse biće značajno različiti pri povećanju ekonomskog rasta ako sagledavamo efekat na ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju, kao i ako sagledavamo efekat na učešće troškova za turistička putovanja u druge zemlje. Stoga, podjednako je važno omogućiti kroz javne politike da se ostvari što veći broj dolazaka turista i ukupnih primitaka od njih. U javne politike sveobuhvatno uvrstiti i transportna preduzeća, odnosno prevoznike subjekte, kao i druge djelatnosti koje opslužuju turističku aktivnost kako bi i njihov profit uticao na ekonomski rast.

Ako bismo uprostiti potvrđenost hipoteza koje se odnose na povećanje ekonomskog rasta sa što većim brojem dolazaka turista, odlazaka turista u druge zemlje, kao i ukupnih primitaka iz turističkih dolazaka u zemlju, onda moramo istaći važnost i lokalnog razvoja, odnosno povećanja prihoda u lokalnim zajednicama. S ovog stanovišta, možemo podijeliti mišljenje sa teoretičarima koji smatraju da turizam kao ekonomski faktor razvoja svoj značaj izražava i na nižim nivoima (npr. opštine, kantoni, okruzi i sl), putem direktnih prihoda koji se realizuju iz boravišne takse, te drugih formi naplata usluga turistima.

Posmatrajući rezultate istraživanja efekata javnih politika u okviru ukupnog uzorka, vidljivo je da nisu sve dimenzije statistički značajne. Prema rezultatima istraživanja u okviru ukupnog uzorka, pojedine dimenzije javnih politika kao što su prihodi iz turističkih dolazaka u zemlju, ili troškovi, odnosno učešće troškova za turistička putovanja u druge zemlje, neće biti značajne razlike pri ekonomskom rastu. Ovo je slučaj kada kao mjerilo javnih politika koristimo bruto društveni proizvod po glavi stanovnika.

Efekti javnih politika ogledaju se u osiguravanju uslova za razvoj turizma, zadovoljenje turističkih potreba, osiguravanje uslova za profitabilno poslovanje subjekata u turizmu putem poreskih olakšica, politikom planiranja prostora i zaštite turističkih resursa, a indirektni uticaj na ponudu ogleđa se putem propisa o građenju i promjenama u infrastrukturi. Najčešći sukobi turističke politike jesu sukobi sa opštom državnom politikom, odnosno ako se turizam razvija suprotno kulturnom i socijalnom razvoju neke zemlje. Ono što bismo dodatno istakli, jeste to da je prije donošenja javnih politika potrebno sačiniti sveobuhvatnu analizu kako ne bismo donosili mjere čijim bi se sprovođenjem

stvarali bespotrebne troškove, dodatno opterećivali administrativni sistem, a da pri tom njihov efekat ili uticaj bude minoran ili neznatan.

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja su pokazali da državne politike značajnu utiču na performanse. Ovo istraživanje je pokazalo da je neophodno je praviti procjene i raditi analizu postojećeg stanja određenih faktora za unapređenje turizma i pri tome pristupati izradi javnih politika za određene vremenske periode. Prednost bi bila u zakonskoj regulativi, ali treba ostavljati mogućnost donošenja javnih politika kao podzakonskih akata, kako bi se njihovo donošenje i promjene prilagodile potrebama kako na državnim, tako i na nižim nivoima vlasti. Stoga, u slučaju potrebe hitnosti promjene određene javne politike, ostavljala bi se mogućnost brzog djelovanja određenog nivoa vlasti.

Generalna preporuka koja se može izvući iz empirijskog istraživanja jeste ta da se prilikom kreiranja javnih politika treba bazirati na mjere koje najviše doprinose poboljšanju turizma, bez rasipanja ograničenih finansijskih resursa na mjere koje ne pružaju očekivane rezultate, odnosno imaju negativne efekte. Zato smatramo da će efekti javnih politika kao faktora za unapređenje turizma na turističke performanse biti značajno različit pri povećanju ekonomskog rasta ako sagledavamo efekat na ukupne primitke iz turističkih dolazaka u zemlju, kao i ako sagledavamo efekat na učešće troškova za turistička putovanja u druge zemlju.

Možda će u budućim istraživačkim poduhvatima u nekom narednom periodu biti interesantno pokušati definisati faktore za izlaz iz nepredvidivih okolnosti samog odvijanja turizma u svijetu poput pojave epidemija, kao i kako će se turistička privreda prilagoditi novim zahtjevima turista i sve bržem razvoju savremenih informacionih tehnologija koje direktno utiču na turizam, čime ostavljamo prostor za dalje istraživanje faktora za razvoj turizma.

Literatura

1. Bartoluci, M. (2013). Turistička politika, razvoj i poduzetništvo u turizmu. Školska knjiga, Zagreb.
2. Bollen, K. A., Stine, R. (1990). Direct and Indirect Effects: Classical and Bootstrap Estimates of Variability. *Sociological Methodology*, 20, 115-140.
3. Breslauer, N., Gregorić, M. (2015). Održivi razvoj turizma u Međimurskoj Županiji. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 5(1), 99-109.
4. Dulčić, A., Petrić, L. (2001). *Upravljanje razvojem turizma*. Mate, Zagreb.
5. Edwards, J. R., Lambert, L. S. (2007). Methods for integrating moderation and mediation: a general analytical framework using moderated path analysis. *Psychological methods*, 12(1), 1-22.

6. Fitchett, J., Lindberg, F., Martin, D. M. (2021). Accumulation by symbolic dispossession: Tourism development in advanced capitalism. *Annals of Tourism Research*, 86, 103072.
7. Kotler F., Keler, K. (2006). *Marketing menadžment*. Data Satus, Beograd
8. Kyrlyov, Y., Hranovska, V., Boiko, V., Kwilinski, A., Boiko, L. (2020). International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine's Integration into the Global Tourism Industry. *Journal of Risk and Financial Management*. 13(12), 303.
9. Lutovac, M., Lutovac, M. (2009). Regionalna turistička saradnja zemalja Zapadnog Balkana i globalna ekonomska kriza. *Škola biznisa*, 6(2), 52-61.
10. MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., Williams, J. (2004). Confidence Limits for the Indirect Effect: Distribution of the Product and Resampling Methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99-128.
11. Preacher, K.J., Hayes, A.F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior research methods, instruments, & computers*, 36(4), 717-731.
12. Preacher, K.J., Rucker, D.D., Hayes, A.F. (2007). Addressing moderated mediation hypotheses: Theory, methods, and prescriptions. *Multivariate behavioral research*, 42(1), 185-227.
13. Shrout, P.E., Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: new procedures and recommendations. *Psychological methods*, 7(4), 422-445.

THE INFLUENCE OF THE EFFECT OF PUBLIC POLICIES ON THE PERFORMANCE OF TOURISM WHEN THE RATE OF ECONOMIC GROWTH CHANGES

Branislava Narančić Joveljić¹

Abstract

In this paper, the focus is on the effects of public policy as an important factor for the development of tourism performance in countries. In order to investigate this relationship, a regression analysis was used where moderation was performed. The gross social product per capita was taken as a moderate. All this was observed on the performance of tourism, which was measured using The results showed that changes in the rate of gross domestic product per capita significantly affect three performances of tourism, namely: the extent of tourism's participation in the creation of gross domestic product, the number of tourist arrivals in the country and total receipts from tourist arrivals in the country, while there is no significant statistical impact on the participation of receipts from tourist arrivals in the country. Based on this, it can be concluded that public policy is a significant factor influencing the development of tourism. That is why the state must get more involved in tourism in order to improve the performance of tourism in that country.

Key words: tourism, public incentives, economic growth.

¹ Branislava Narančić Joveljić, Ph. D, Directorate for Finance of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina, 76100 Brčko, Phone: +387 65 685 240, E-mail: branslava.narancic@gmail.com